

הרב אברהם סוחובולסקי

נטיעת הכרמים של ר' ינאי ומצוות ישוב א"י

הגמרא (בבא בתרא יד ע"א) מספרת על מעשיהם של ר' אמי ור' ינאי:
כתב רבי אמי ד' מאה ספרי תורה אמר להו דילמא תורה צוה לנו
משה כתב א"ל רבא לר' זירא נטע ר' ינאי ארבע מאה כרמי א"ל
דילמא שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב
האם מעשיהם אלו מתפרשים כפשוטם? מה חז"ל רצו ללמדנו במעשים אלו?
נעמיק במעשה זה ונלמד ממנו דיוק נפלא, שביאר הרב קוק זצ"ל בהגדרת מצוות
ישוב ארץ ישראל.
לא לחינם הובא מעשה דר' ינאי בסמיכות למעשה דר' אמי, ונראה שניתן
ללמוד מזה על זה ולהשוות בין שני המעשים¹. על כן נברר את מעשה דרבי אמי,
ומתוך כך יתברר מעשה דרבי ינאי.
ר' אמי כתב ארבע מאות ספרי תורה, אך משום שאין זה הגיוני שאדם אחד
יכתוב כל כך הרבה ספרי תורה, כפי שמבואר ברש"י (ד"ה דילמא)²: "ארבע מאות

1. יד רמ"ה (ב"ב דף יד ע"א סי' קפ) "ותו מדמייתנין בהדה אידך דר' ינאי דנטע ארבע מאה
כרמי ש"מ דדוקא קאמר דכי היכי דאיתא לרבי זירא גבי כרם איתא לדרב המנונא גבי ספרי
תורה".

2. ע"פ הגהות הב"ח אות ה.

ספרי תורות לא כתב דאין פנאי לאדם אחד לכתוב כולי האי". מעמידה הגמ' את מעשה דר' אמי באופן אחר "דילמא תורה צוה לנו משה כתב", נתנו לכך מספר פרושים: התוס' (ד"ה דילמא) כתב:

דאותו פסוק קרוי תורה כדאמר בפ' ג' דסוכה (דף מב ע"א) קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה מאי תורה תורה ציווה לנו משה לשיטת התוס' ר' אמי כתב ארבע מאות פעמים את הפסוק תורה ציווה לנו משה, ונחשב הדבר כאילו כתב ארבע מאות פעמים ספרי תורה, אך למעשה לא נכתב שום ספר תורה שלם. וכן משמע מפירוש מהרש"א (חידושי אגדות ד"ה רב הונא):
ודלמא מה ששמעתם שכתב ארבע מאות ספרי תורה **הינו לתינוקות** תורה ציווה לנו משה...

הר"י מייגש (הובא בשיטה המקובצת ב"ב י"ד ע"א ד"ה דילמא) ג"כ פירש כפירוש התוס' והשליך אותו רעיון אף על מעשה ד' ינאי:

כלומר אין בכלל שנותיו של אדם שיכתוב ספר תורה כולה ארבע מאה זימני, אלא פסוק זה הוא שכתב לפי שפסוק זה על כל התורה כולה הוא אמור נמצא הכותבו כאלו כל התורה כולה כתב. וכן נמי אמרין ליה לרבי זירא נטע רבי ארבע מאה כרמי אמר להו דילמא שתים כנגד שנים ואחת יוצאת מביניהם כגון זה. כלומר שמאלו בלבד הוא שנטע בכל כרם וכרם לפי שמצינו ששיעור זה נקרא כרם, קרחת הכרם הנוטע שתים כנגד שתים וכ"ו אבל ארבע מאה כרמי ממש אין בכל שנותיו של אדם לנוטען. דהיינו ר' ינאי נטע ארבע מאות פעמים שיעור כרם "שתים כנגד שנים ואחת יוצאת זנב" בלבד, וס"ה ניטעו לפי החשבון אלפים שתילי גפנים ודיו³.
התוס' רא"ש (הובא בשיטה מקובצת ב"ב יד ע"א ד"ה דילמא) העמיד את מעשה דר' אמי באופן אחר:

פירוש כתבו לו סופרים ארבע מאה ספרי תורה וציווה לסופר כשיגיע לפסוק זה שיודיענו ויכתבנו, וזה הפסוק נקרא תורה כדאיתא בפרק קמא דסוכה היודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו משה.

3. עיין בן יהודע בבה בתרא פ"א דף יד ע"א ד"ה נטע ר' ינאי.

לשיטת התוס' רא"ש, ר' אמי אכן כתב ארבע מאות ספרי תורה שלמים ממש, אלא שלא הוא בעצמו כתבם, אלא הרבה סופרים כתבו לו, והוא רק השלים את הפסוק תורה צווה לנו משה. והשלמתו והגהתו של ר' אמי, מייחסת את כל הכתיבה כולה, כאילו הוא כתב בעצמו את כל ארבע מאות ספרי התורה. הראב"ד (הובא בשיטה המקובצת ב"ב י"ד ע"א ד"ה דילמא) ג"כ פירש כפירוש התוס' רא"ש והשליך אותו רעיון אף על מעשה ד' ינאי:

והא דאמרין כתב רבי זירא ארבע מאה ספרי דאורייתא ואמרין עלה ודילמא תורה צווה לנו כתב בהו. משום דאמרין במנחות הלוקח ספר תורה כחוטף מצוה מן השוק, כתבה כאלו קבלה מהר סיני, **כתב בה פסוק אחד או שהגיה בה אות אחת מעלים עליו כאלו כתבה**. וכן הא דרבי ינאי **דנטע שתיים כנגד שתיים** ואחת יוצאה זנב בארבע מאה כרמי משום ישוב ארץ ישראל הוא דעבד ומעלים עליו כאלו נטעה כולה.⁴

דהיינו ר' ינאי אכן נטע ארבע מאות כרמים גדולים, אלא שבעצמו נטע בכל אחד שיעור כרם "שתיים כנגד שמיים ואחת יוצאת זנב". נטיעת שיעור כרם זו בכל כרם וכרם, מייחסת את כל הכרם כולו כאילו הוא נטעה, וכאלו נטע את כל ארבע מאות הכרמים כולם בשלמותם.⁵

הרב קוק ומאמרי הראיה ב עמ' 467-465⁶ התייחס למעשה דר' אמי ומעשה דר' ינאי, ע"פ שיטת התוס' רא"ש והראב"ד, שר' אמי כתב ספרי תורה שלמים ור' ינאי נטע כרמים גדולים. ומתוך סמיכות המעשים דייק, שיש ייחוד לשתי המצוות: כתיבת ספר תורה ומצוות יישוב הארץ.

המצוות בכללם מתחלקות לשני סוגים: יש מצוות שהעיקר בהן הוא התוצאה, שהפעולה תיעשה ולא דווקא על ידי האיש עצמו, ולכן יכולה להיעשות גם ע"י שליח

4. החת"ם סופר (ב"ב יד ע"א ד"ה דילמא) ביאר דברי הראב"ד "והראב"ד הביאו בש"מ, כתב, שכתב ע"י סופרים ד' מאות ס"ת ממש והוא כתב פסוק זה בכל ספר וספר עיי"ש. וכן פירש בדר' ינאי נטע ת' כרמי משום ישוב א"י, ואך הוא בעצמו נטע בכל אחד ב' נגד ב' ואחת יוצא זנב".

5. וכן משמע ביד רמה (ב"ב דף יד ע"א סי' קפ), רשב"א ובחידושי הר"ן וריטב"א (ב"ב יד ע"א). ועין במאירי שאת מעשה דר' ינאי ביאר כהבנת הר"י מיגש ואת מעשה ר' אמי ביאר כהבנת הראב"ד וצ"ע.

6. וכן בשמועות הראי"ה (חנוכה עמ' קה), טוב רואי (בבא בתרא יד ע"א אות כט).

(מצוות פעולתיות - חובת חפצא). ויש מצוות שהעיקר הוא הפעולה של מקיים המצווה, שמחייבת לעשותה בעצמם ולא יכולה להיעשות ע"י שליח (מצוות עצמאיות - חובת גברא). אך ממעשה דר' אמי ור' ינאי אנו לומדים, שבשתי מצוות אלו כתיבת ספר תורה ומצוות יישוב הארץ, קיימים שני הצדדים יחד.

מצד אחד הלא מוכח מדברי חז"ל הנזכרים כי שתי מצוות אלו אפשר לעשותן גם על ידי שליח, כי הפסוק "תורה צוה לנו משה" איננו עדיין שלמות כל התורה, והלא תורת ה' תמימה כתיב בה, ואין כותבין אותה פרשיות פרשיות. גם הנטיעה של שתיים כנגד שתיים איננה עדיין שלמות של כרם, וכמו שאמרו בגמרא דסוטה (מ"ג סע"ב) כי נטיעה כעין זו איננה נקראת כרם לקדש את הזרעים ע"ש: ואם אנו אומרים: דילמא "תורה צוה לנו משה" כתב, ואת השאר כתבו אחרים, וכמו כן בנוגע לנטיעת כרם: דילמא שתיים כנגד שתיים, ואת השאר נטעו אחרים, הרי ברור כי המצוה בשלמותה יכולים לעשות גם על ידי שליח.

ואולם מצד שני ישנה הוכחה גמורה מכאן כי בשתי מצוות אלו ישנו גם צד חיובי עצמי, והן מחיבות את עושיהן לעשותן בעצמם, ומשום הכי נדחקו בגמרא לומר: דילמא "תורה צוה לנו משה", ולא אמרו שארבע מאה ספרי תורה אלו כתבם רבי אמי על ידי שליח. על ידי כמה וכמה סופרי סת"מ. וכמו כן נדחקו לומר: דילמא שתיים כנגד שתיים ולא ניחא להו לומר כי ארבע מאה כרמי אלו נטע רבי ינאי על ידי כורמים ופועלים אחרים, משום דבאמת במצוות האלו כתיבת ספר תורה ובנין ארץ ישראל החובה מוטלת על כל אדם מישראל לעשות אותן עד כמה שאפשר בגופו ועל ידי עצמו, ולא על ידי שליח...

מתוך דיוק זה מוסיף הרב קוק לבאר שיש בשתי מצוות אילו שתי קדושות: אחת חזונית ואחת פנימית. הלבוש של המצוה - התוצאה הנראית לעין, והנפש של המצוה - ההשתדלות האישית המשפיעה על עושה המצוה.

אנו רואים בכתיבת ספר תורה ועבודת הארץ שמצד אחד אפשר לעשותן על ידי שליח ומצד שני אנו אומרים: מצוה בו יותר מבשלוחו ושלמצער חלק מהן צריך אדם מישראל לעשות בעצמו, הוא ולא אחר, הרי זה סימן כי ישנן במצוות אלו שתי קדושות: אחת חזונית ואחת פנימית, הלבוש של המצוה והנפש של המצוה.

המצוה המוטלת על כל איש ואיש מישראל לכתוב לו ספר תורה היא בגדר של מצוה פעולתית. והחובה העקרית היא פעולת הכתיבה, כדי שיתרבו ספרי תורה בעולם וכל הרוצה ללמוד תהיה תורה כתובה ופתוחה לפניו

ויבוא וילמוד, ואין כל הפרש אם פעולת הכתיבה תעשה על ידי עצמו או שיצוה לאחרים שיכתבו בשבילו. אולם מכיון שרבי אמי, לפי הסברת הגמרא, כתב בעצמו את הפסוק "תורה צוה לנו משה", ולא רצה לסמוך לגמרי על השליח, הרי זהו האות כי יש במצוה זו של כתיבת ספר תורה גם פנימיות מיוחדת המחייבת את כל אחד ואחד מישראל לעשות למצער חלק ממנה בעצמו ולא למסור את כל פעולת הכתיבה לשליח.

כמו כן מצות ישוב ארץ ישראל, מצד עצם עצמיותה היא מצוה פעולתית, ועל כל אחד מישראל מוטלת החובה לפעול ולעשות שהארץ תבנה ותתיישב, ואין הפרש אם פעולה זו של בנין ושל ישוב תעשה על ידי עושה המצוה בעצמו או על ידי שליחו. ואולם אחרי שרבי ינאי, לפי הסברת הגמרא, השתדל לנטוע בעצמו למצער שטח של שתיים כנגד שתיים, הרי זה מוכיח כי מצוה זו יש בה גם מעין מצוה עצמית, נפשית, פנימית, המחייבת כל נפש מישראל לבלי לצאת ידי חובה רק על ידי שליח כי אם לעשותה עד כמה שאפשר בעצמו ולא על ידי אחרים.

בשתי מצוות אילו, יש ערך חיצוני-לבוש המצווה התוצאה הנראית כלפי חוץ, שיהיו הרבה ספרי תורה ותתורה בישראל, כמו כן שהארץ תתמלא ותהיה מיושבת כולה. וכן יש ערך פנימי-נפש המצווה, הקשורה למשתדל בעשיית המצווה, שכל אדם מישראל חייב להיות קשור נפשית לתורה, וזה מתבטא בכך שהוא שותף ממש בכתיבת ספר תורה. וכן כל אדם מישראל חייב להיות קשור נפשית ליישוב ארץ ישראל, וזה מתבטא בכך שהוא שותף ומיישב ונוטע בעצמו חלק מהכרם כולו.

הרחבת יישוב ארץ ישראל - הידור המצווה או השלמת המצווה

בהמשך המאמר, מתבאר מדברי הרב קוק יסוד נוסף הנובע מגמ' זו, בהגדרת שתי מצוות אלו. הגדרת מצוות אלו, שהם כוללות ורחבות מאוד המטילות על כל אחד מישראל, אחריות על לימוד התורה של כל עם ישראל ואחריות על ישוב כל ארץ ישראל.

זוהי הבחינה המיוחדת של מצוה כעין זו, ככתיבת ספר תורה או בנין ארץ ישראל, כי אף שהיא מצוה פעולתית כדי שאפשר יהיה לעשותה על ידי שליח, מכיון שאי אפשר באופן אחר להטיל את חובת המצוה בכל שלמותה על כל אחד מישראל, בכל זאת יש בכל אחת מהן גם

משום מצוה עצמית באופן שכל אחד מישראל מחויב בעצמו לעשות איזו פעולה שהיא כדי לקיימה על ידי עצמו. ולא עוד אלא שחלק חובת עשייה זו הנעשית על ידי עושה המצוה בעצמו וכגופו, מעלה את כל המצוה ממצוה פעולתית למצוה עצמית.

מצות כתיבת ספר תורה עניינה, שכל אחד צריך לדאוג לאפשרות לימוד התורה של כל ישראל, והואיל ואינו יכול לעשות כן לבד בעצמו, אין אפשרות לקיימה אלא גם ע"י שליחות. כמו כן מצוות ישוב ארץ ישראל עניינה, שכל אחד צריך לדאוג ליישב את כל ארץ ישראל, והואיל ואינו יכול לעשות כן לבד בעצמו, אין אפשרות לקיימה אלא גם ע"י שליחות. אך ע"י דאגה ומינוי שליח בלבד, לא מקיים מצוות אילו, אלא מ"מ מוטל על כל אחד לעשות מעשה בעצמו בגופו. כותב תורה צווה לנו משה או נוטע שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב. ורק ע"י מעשה העצמי שעשה בגופו, מתייחסת כל העשייה כולה השלמה אליו, ונחשב ככותב ספר תורה שלם ומקיים מצוות ישוב ארץ ישראל בשלמותה.

הואיל ובהגדרת מצוות אילו, קיימת על כל אחד אחריות על הלימוד התורה של כל ישראל וכן אחריות על יישוב כל ארץ ישראל. הרי אדם שכותב ספר תורה נוסף או מרחיב את מקום יישובו, אינו נחשב כאדם שכבר קיים מצוות אילו, ועתה הוא רק מהדר בהם. אלא כל תוספת ספר תורה וכל הרחבה ביישוב הארץ, הוא משלים את המצווה הראשונה שעדיין לא זכה לקיימה בשלמותה.

ר' אמי שאף לקיום מצוות כתיבת ספר תורה בשלמותה, ולכן היה שותף בכתיבת ארבע מאות ספרי תורה. ר' ינאי שאף לקיום מצוות יישוב ארץ ישראל בשלמותה, לכן היה שותף בנטיעת ארבע מאות כרמים בארץ ישראל.

נמצאנו למדים הגדרת מצוות יישוב ארץ ישראל: הינה מצווה המוטלת על כל אחד מישראל, ומוטלת על כל אחד ליישב את כל ארץ ישראל. וכל שלא הגיענו למצב זה, עדיין כל אחד ואחד מאיתנו לא זכה לקיום מצווה זו בשלמות.

